

У пошуках втрачених імен та ілюзій

Рец. на кн: Савченко В. А. *Анархістський рух в Одесі в 1903-1916 рр.* – Одеса: Книжний дом, 2014. – 306 с.

Восени 2014 року в одеському видавництві «Книжковий дім» вийшла книга відомого історика Віктора Савченка «Анархістський рух в Одесі в 1903-1916 рр.», яка стала відкриттям цілого «загубленого» світу невідомої «підпільної» Одеси. Навіть не стільки невідомої, стільки табуованої, забороненої для збереження в історичній пам'яті.

З історією ліворадикальних конкурентів комуністів не склалися. У СРСР історики намагалися називати їх «бандитами», вважаючи, що вони не заслуговують навіть згадки, вважаючи саму тему маргінальною. Сучасні історики незалежної України розглядають, переважно, теми близькі до «формування національної державності», а анархісти розглядаються тільки прикритим непорозумінням.

Писати про анархістів в Україні складно, і не тільки тому, що вони не вписуються в загальні схеми... Справа в тому, що заперечуючи владу, ідею партійності, партійні структури, анархістський рух, принципово відмовлялися від створення централізованої партії, фіксованого партійного членства, партійної документації та бюрократії. Все це призвело до того, що фактично не існує «внутрішніх» документів, що висвітлюють рух українських анархістів 1903-1916 рр. зсередини (крім окремих резолюцій конференцій та з'їздів, що проходили, в цей час, в зарубіжному вигнанні).

В. Савченко, по крихтам, відновлюючи історичний контекст, залучив величезний документальний масив трьох архівів, де можливо було знайти документи про діяльність одеських анархістів: Центрального державного історичного архіву України, Державного архіву Одеської області, Державного архіву Російської Федерації (в більшості поліцейські і судові документи).

Відкрити завісу часу і розібратися в діяльності анархістів автор зміг також завдяки вивченню не-

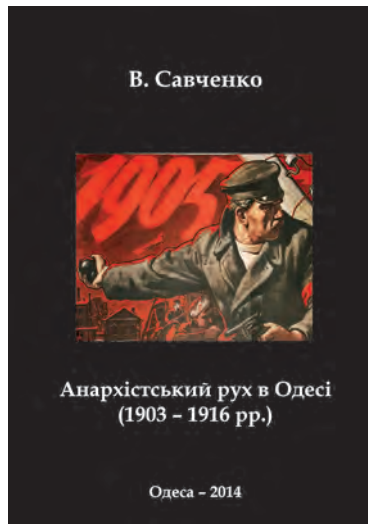
численних спогадів анархістів, анархістської преси, аналізу газетних публікацій 1905-1916 рр., які побачили світ у Одесі, Санкт Петербурзі, Москві.

Необхідно зауважити, що монографія В. Савченка, у своєму роді, унікальна. Вперше в українській історіографії з'явилася монографія, що розкриває певний етап діяльності анархістів в окремо взятому місті (в Одесі групи анархістів існували до другої половини 1920-х рр.). Подібних монографічних досліджень, до цього часу, не існувало (за винятком маленької брошури того ж В. Савченка «Анархисти-терористи в Одесі 1903-1913» (Одеса, «Оптимум», 2006), в тому числі і по історії інших політичних партій, в окремо взятих містах України (виняток становить РСДРП-РКП (б)-ВКП (б) -КПРС).

Цінність монографії В. Савченка полягає у введенні в науковий обіг величезного фактичного матеріалу. Автор знайомить чи-

тача з десятками повністю забутих імен, які зіграли, в свій час, помітну роль у знищенні царського режиму (такі як Я. Новомірській, П. Салімовській, О. Таратута, І. Гроссман, К. Ердалевській та ін.). Історія Одеси, та як і історія всієї України, завдяки книзі В. Савченка, вже не уявляється лише лінійним процесом боротьби «червоних» і «білих», а показує складність і неоднозначність політичних процесів в імперії, що руйнувалася.

В. Савченко не випадково сконцентрував свої зусилля на дослідженні історії анархістського руху саме в Одесі. У своїй роботі він переконливо доводить, що Одеса, в силу розкритих у монографії причин, 1904-1908 рр. стала головним центром всього анархістського руху на теренах Російської імперії. В Одесі було найчисленніше анархістське підпілля, в Одесі анархісти зуміли повести за собою робітничий рух (організовували численні страйки), з Одеси по-

ширювалися нові анархістські ідеї, анархістська література, місто стало центром нових організаційних структур (наприклад «Федерації анархістів-синдикалістів «Новий світ»). Таке «політичне положення» Одеси зобов'язувало, звісно, звернути пильну увагу дослідників історії анархізму саме на це місто.

У монографії велика увага приділяється аналізу анархістського політичного та економічного тероризму, який став бичем Одеси у 1905-1908 рр. За ці роки сотні терористичних актів проведених анархістами в Одесі забрали десятки життів, призвели до руйнування морської галузі господарства, посіяли страх серед населення. Одночасно з вбивствами і вибухами одеські анархісти стали «знані» на всю імперію тим, що вперше встановили систему «політичного рекету» місцевої буржуазії. Анархізм часто густо пов'язують з практикою «бандитизму», вважаючи, що анархісти ведуть терор заради терору, грабежі - заради грабежів. Проголошучи «широку і безпервну вуличну війну» анархісти вели терор не стільки для усунення конкретних особистостей, скільки для залякування представників всієї політико-економічної еліти.

Вперше в історіографії автором проводиться думка про те, що анархістський тероризм був одним з основних засобів пропаганди для анархістських організацій, які не мали великих матеріальних та організаційних ресурсів, що численні експропріації анархістів були єдиним засобом для організаційного будівництва анархістських груп і налагодження анархістської преси.

Автор детально висвітлює причини та обставини виникнення анархістського руху в Одесі, наполягаючи на тому, що він завдячує не тільки діяльності анархістських емісарів із Лондона і Женеви, але й місцевим групам «Союзу непримеренних» та «Незалежній робітничій партії». Особливу увагу В. Савченко звертає на організаційну та пропагандистську діяльність анархістів, формування в Одесі напрямків анархізму – синдикалізму, анархізму – іллегалізму, федерацій «Чорний прапор» та «Чорний ворон», впливи анархістів на формування місцевого профспілкового руху.

Дослідження «одеського» анархізму дало можливість В. Савченку розвіяти деякі соціально-політичні міфи, що так чи інакше пов'язані з історією анархістського руху. Слова В. Леніна про анархістів, як про маргіналів та «дрібних бур-

жуа», В. Савченко переконливо спростував, довівши, що починаючи з перших кроків анархізму в Україні, пропаганда анархістів була спрямована на робітників – тисячами анархісти видавали листівки із закликами до робітників і селян. В Одеському порту, серед матросів, на великих заводах «Гена» та «РОПТ» (1906-1908 рр.) існували чисельні групи анархістів. В. Савченко твердить, що міф про те, що «робітники і трудове селянство не підтримали анархістських ідей» був створений конкурентами анархістів, утверджував зневажливе ставлення істориків, політологів, соціологів до феномену анархізму, як до чогось несерйозного. В той же час анархісти Одеси, Катеринослава, Житомира, відігравали важливу роль в страйковому робітничому русі 1905-1907 рр. Згідно розвідки В. Савченка за професійною приналежністю найбільш численні серед робітників-анархістів Одеси виявилися матроси і кочегари цивільного флоту, слюсарі, токарі, металурги, електротехніки, друкарі, харчовики, кравці.

Ще одним несподіваним висновком у книзі В. Савченка є твердження В. Савченка про те, що в анархістських групах Одеси значну роль грало студентство та учні професійних шкіл (художньої, електротехнічної, школи елінгу). Автор доводить, що лідерами анархістського руху були люди, що пройшли «школу політичної боротьби» – колишні есери і соціал-демократи.

Твердження багатьох істориків, про відсутність масовості в анархістському русі, нечисельність анархістських федерацій і груп, також спростовується автором. В. Савченко доводить, що федерації анархістів мали значну кількість членів і симпатиків (у часи популярності анархізму в 1906-1907 рр. в Одесі анархістські гуртки стали утворюватися по гімназіях, народних училищах, на заводах, у ремісничих майстернях). Це твердження потребує дальших досліджень, бо сам автор твердить, що анархістські групи не мали «фіксованого членства».

В. Савченко вперше підняв питання про організаційну структуру анархістського руху. На перший погляд, анархісти не підпорядковувалися логіці властивій партійним структурам: керувалася локальними завданнями, не мали «проголошеного» формального центру, який віддавав би директиви, призначав керівництво, вів реєстрацію членів. Автор вказує, що в Одесі існували численні «дикі» анархістські групи, що не під-

порядковувалися жодним загальним лідерам і центрам, але головну роль в русі мали анархісти, що були об'єднані у федерації, («Хлеб и воля», «Земля и воля», «Черное знамя», «Безначалие», «Новый мир», «Черный ворон»), які мали організаційні центри, своїх послідовників по містах імперії, забезпечували взаємозв'язки локальних груп. В. Савченко вказує на те, що координуючу роль в анархістському русі виконували найбільш впливові місцеві організації (федерації): Одеська і Катеринославська (для губерній південного заходу Російської імперії), визнані ідейні лідери, анархістські друковані органи, за допомогою яких встановлювався інформаційний зв'язок між групами, формувалися загальні стратегічні цілі, спільні тактичні завдання.

В історичній науці встановилася хибна думка про повне заперечення анархістами політичної боротьби. В. Савченко влучно вказує, що анархісти заперечували лише боротьбу за парламентське представництво, вважаючи її лише боротьбою за владні повноваження, відносно ж політичної боротьби взагалі (як боротьби за маси) анархісти використовували її різноманітні методи.

Історики штучно обмежували діяльність анархістських груп 1905 – серединою 1907 р. (пов'язує її тільки з часом Першої революції 1905-1907 рр.). В. Савченко, на «одеському» прикладі, твердить що історія анархізму в Україні мала більш широкі рамки. Враховуючи історію таємних морських профспілок «Союз Чорноморських моряків» (у 1917-1918 р. перейменовано на «Союз моряків» в Одесі), і особливу роль анархістів у її створенні, можна погодитися з автором монографії, що анархісти

існували як політичний рух зберігали свій вплив на моряків і після 1907 р.

Наприкінці своєї праці В. Савченко пише: «Для сучасної України оцінка структури влади в Російській імперії, зразка «миколаївського» лихоліття є негативною», додаючи, що «у боротьбі з абсолютною монархією анархісти, які виступали проти будь-якої державної системи, об'єктивно опинилися на одному боці із майбутніми творцями української державності...». З цим важко сперечатися, але в історіографії, замовчувався той факт що у часи царату анархісти були політичними союзниками українських національних рухів і партій, руйнівників прогнилих напівфеодальних структур імперії.

Вказуючи на роль анархістського руху в історії України, не слід забувати, що у боротьбі за «права народу», анархісти переступили через фундаментальне право людини – право на життя. Анархісти заперечували можливість прогресивного розвитку капіталізму, намагаючись затягнути українців у вир кровавої боротьби за фантастичні цілі, яких неможливо було досягнути. У цьому суть не тільки сумного досвіду анархістів, але й більшовиків – тиранів революції. Анархістський рух захлинувся у власному терорі, який, за своєю природою, не міг служити суспільству.

Гадаю, що представлена монографія історика В. Савченка, згодом стане частиною великого дослідження анархістського руху, і широкі узагальнення цього дослідження, відносно ролі анархістського руху в історії України, допоможуть висвітлити останні «чорні плями» в нашій історії, розібратися в багатьох складних питаннях сторічної давнини і бурхливого сьогодення.